

ปัญหาเกี่ยวกับสิทธิของผู้ต้องขังที่มีความหลากหลายทางเพศ¹

ศิริประภา ทองแสน²

ในสังคมปัจจุบันได้ปรากฏกลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ (LGBT) เป็นกลุ่มบุคคลที่อัตลักษณ์ทางเพศ หรือรสนิยมทางเพศที่แตกต่างไปจากบุคคลในสังคมส่วนใหญ่ จึงทำให้การกระทำความผิดทางอาญามีได้มีเฉพาะผู้กระทำความผิดที่เป็นเพศชายหรือเพศหญิงเท่านั้น โดยจะเห็นได้จากอัตราผู้ต้องขังที่มีความหลากหลายทางเพศ ในปีพ.ศ.2559 ที่มากถึง 4,448 คน เมื่อผู้ต้องขังเข้าสู่เรือนจำต้องถูกจำกัดสิทธิบางประการอันส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมของผู้ต้องขังที่มีความรุนแรงและการควบคุมอารมณ์ จึงมักเกิดปัญหาการทะเลาะวิวาท ปัญหาการแสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม รวมถึงปัญหาการล่วงละเมิดทางเพศ โดยปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้อาจเกิดขึ้นกับผู้ต้องขังทุกเพศ สำหรับผู้ต้องขังที่มีความหลากหลายทางเพศซึ่งยังไม่เป็นที่ยอมรับจากสังคม จึงทำให้ปัญหาการกระทำต่อผู้ต้องขังกลุ่มนี้มักเกิดขึ้นได้ง่ายกว่าผู้ต้องขังชายและผู้ต้องขังหญิงทั่วไป ในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในเรือนจำของประเทศไทยภายใต้พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2560 ที่กำหนดกรอบและแนวทางการปฏิบัติงานของกรมราชทัณฑ์ โดยเริ่มตั้งแต่ขั้นตอนการรับตัวผู้ต้องขัง การจำแนกประเภทลักษณะของผู้ต้องขัง การปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง ตลอดจนการปล่อยตัวผู้ต้องขัง แต่อย่างไรก็ตามพระราชบัญญัตินี้กล่าวถึงคงขาดมาตรการและแนวทางในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังที่มีความหลากหลายทางเพศ จึงทำให้ผู้ต้องขังกลุ่มนี้ได้รับการปฏิบัติที่ไม่เหมาะสมกับอัตลักษณ์ทางเพศ

จากการศึกษามาตรการและแนวทางในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังที่มีความหลากหลายทางเพศ ทำให้ทราบว่าพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ.2560 รวมถึงระเบียบและข้อบังคับต่าง ๆ ของกรมราชทัณฑ์ ยังคงไม่ครอบคลุมด้วยกันหลายประการ ซึ่งสรุปได้ดังต่อไปนี้

จากการศึกษาประเด็นปัญหาการพิจารณาเพศของผู้ต้องขัง การจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง เป็นการศึกษาลักษณะทั่วไปของผู้ต้องขัง เพื่อให้ทราบเหตุแห่งการกระทำความผิด และนำไปสู่การวิเคราะห์เพื่อวางแผนการปฏิบัติให้มีความเหมาะสมแก่ผู้ต้องขังในแต่ละราย ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความ

¹ บทความนี้เรียบเรียงจากการค้นคว้าอิสระ เรื่องปัญหาเกี่ยวกับสิทธิของผู้ต้องขังที่มีความหลากหลายทางเพศ โดยมีอาจารย์ที่ปรึกษา คือ รองศาสตราจารย์จุฑา วงศ์ทองสรรค์ และคณะกรรมการสอบ คือ รองศาสตราจารย์ประเทือง ธนียผล และ รองศาสตราจารย์จรัส เล็งวิทยา

² นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรนิเทศศาสตรมหาบัณฑิต (ส่วนภูมิภาค) คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ปลอดภัยแก่ตัวผู้ต้องขัง เมื่อปัจจุบันมีผู้ต้องขังที่มีความหลากหลายทางเพศเพิ่มขึ้นการพิจารณาเพศตามพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ.2560 มาตรา 31 (1) “การจำแนกประเภทหรือชั้นของเรือนจำ ให้รัฐมนตรีประกาศกำหนดโดยอาศัยเกณฑ์อย่างหนึ่งอย่างใด ดังต่อไปนี้ (1) เพศของผู้ต้องขัง ” การพิจารณาระบุเพศของผู้ต้องขังตามพระราชบัญญัติข้างต้น จึงมุ่งที่จะแยกผู้ต้องขังชายออกจากผู้ต้องขังหญิง ซึ่งเป็นการพิจารณาตามเพศกำเนิดเพียงเท่านั้น

ประเด็นปัญหาที่สองปัญหาการตรวจค้นร่างกายผู้ต้องขัง การดำเนินการตรวจค้นร่างกายของผู้ต้องขังในวันแรกกับผู้ต้องขัง เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้มีสิ่งของผิดกฎหมาย หรือสิ่งของต้องห้ามเข้าไปในสถานที่คุมขัง ตามระเบียบกรมราชทัณฑ์ว่าด้วยการตรวจร่างกายผู้ต้องขังเข้าใหม่และผู้ต้องขังเข้า-ออกเรือนจำ พ.ศ. 2561 ข้อ 9 “ในวันที่ได้รับตัวเรือนจำต้องจัดให้ผู้ต้องขังเข้าใหม่ได้รับการตรวจร่างกายจากแพทย์ พยาบาล หรือเจ้าพนักงานเรือนจำที่ผ่านการอบรมด้านพยาบาล โดยดำเนินการดังนี้ (1) ผู้ต้องขังหญิง ให้แพทย์ พยาบาล หรือเจ้าพนักงานเรือนจำหญิง ที่ผ่านการอบรมด้านพยาบาลเป็นผู้ตรวจ (2) ผู้ต้องขังชาย ให้แพทย์ พยาบาล หรือเจ้าพนักงานเรือนจำที่ผ่านการอบรมด้านพยาบาลเป็นผู้ตรวจ (3) ผู้ต้องขังชายที่ผ่านการสัลยกรรมแปลงเพศเป็นหญิงแล้ว ให้ดำเนินการตรวจร่างกายโดยนำหลักการในข้อ 9 (1) มาใช้โดยอนุโลม” และ ข้อ 13 กำหนดการตรวจร่างกายผู้ต้องขังที่ เข้า - ออก เรือนจำ ซึ่งไม่ใช่ผู้ต้องขังเข้าใหม่ “ให้เจ้าพนักงานเรือนจำที่มีไข้แพทย์ พยาบาล หรือเจ้าพนักงานเรือนจำที่ผ่านการอบรมด้านพยาบาลเป็นผู้ดำเนินการตรวจร่างกายก็ได้” การกำหนดแนวทางปฏิบัติดังกล่าวยังคงไม่ครอบคลุมถึงกรณีผู้ต้องขังที่มีความหลากหลายทางเพศที่ยังไม่ได้รับการแปลงเพศให้ได้รับการตรวจค้นร่างกายโดยเจ้าพนักงานชายหรือเจ้าพนักงานหญิง จึงทำให้ผู้ต้องขังที่มีความหลากหลายทางเพศยังคงไม่ได้รับการปฏิบัติที่เหมาะสมตามเพศภาวะของผู้ต้องขัง

ประเด็นปัญหาที่สามปัญหาการถูกล่วงละเมิดทางเพศ การล่วงละเมิดทางเพศ หมายถึง การกระทำของบุคคลที่ละเมิดต่อสิทธิของบุคคลอื่นอันเกี่ยวกับเรื่องเพศในลักษณะต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการแสดงออกด้วยการใช้ท่าทีที่สื่อเจตนาล่วงเกินทางเพศ การกระทำอนาจาร ตลอดจนการบังคับให้มีเพศสัมพันธ์ การข่มขืน จึงถือได้ว่าการกระทำต่าง ๆ เหล่านี้ที่เป็นการละเมิดต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เมื่อพิจารณาตามกฎกระทรวงว่าด้วยการดำเนินการทางวินัยผู้ต้องขัง พ.ศ.2563 ข้อ 9 ถึงข้อ 16 กำหนดให้ลงโทษทางวินัยเฉพาะผู้ต้องขังที่ประพฤติผิดระเบียบหรือข้อบังคับ, จงใจทำให้เกิดเหตุขัดข้องในการงานของผู้ต้องขัง, จงใจทำให้ทรัพย์สินของราชการหรือผู้อื่นเสียหาย, กระด้างกระเดื่องต่อเจ้าพนักงานเรือนจำ, พยายามหลบหนี, ทำร้ายหรือพยายามทำร้ายร่างกายผู้อื่น, ก่อการทะเลาะวิวาท, เล่นการพนัน, เสพของมึนเมา, ฆ่าผู้อื่น, ละทิ้งหรือเพิกเฉยการงานอันเป็นหน้าที่ และ

กระทำความผิดเกี่ยวกับสิ่งต้องห้ามตามมาตรา 72 หรือมาตรา 73 นั้น แต่สำหรับการล่วงละเมิดทางเพศจากการกระทำผู้ต้องขังที่ได้กระทำต่อผู้ต้องขังรายอื่นกลับไม่พบบทลงโทษทางวินัยสำหรับกรณีดังกล่าวแต่อย่างใด

ประเด็นปัญหาที่สืบญ่หามาตรการด้านสุขอนามัยของผู้ต้องขัง สำหรับผู้ต้องขังที่มีความหลากหลายทางเพศย่อมมีความจำเป็นพิเศษอย่างอื่นเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพอนามัยของตนเอง เช่น การอาบน้ำสำหรับผู้ต้องขังชายที่มิได้รับการแปลงเพศต้องอาบนํ้าร่วมกับผู้ต้องขังชาย โดยไม่มีสิ่งปิดกั้น หากต้องการอาบนํ้าแยกจากผู้ต้องขังชายจะต้องได้รับการแปลงเพศแล้วเท่านั้น รวมถึงผู้ต้องขังหญิงข้ามเพศที่ทำการศัลยกรรมด้านมเพียงอย่างเดียวไม่สามารถซื้อยกรงใส่ได้หากยังไม่ทำการแปลงเพศซึ่งจะเห็นได้ว่าแนวทางการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในด้านสุขอนามัย ตามระเบียบกรมราชทัณฑ์ ว่าด้วยการดำเนินการเกี่ยวกับการอนามัยและการสุขภาพของผู้ต้องขัง พ.ศ.2561 ข้อ 10 “ให้เรือนจำจัดให้ผู้ต้องขังทุกคนดูแลสุขภาพอนามัยในเรื่องดังต่อไปนี้ การตัดผมหรือโกนผมตามที่กรมราชทัณฑ์กำหนด, การโกนหนวดและเครา, การตัดเล็บ, การอาบนํ้าและชำระร่างกาย และการดูแลสุขภาพอนามัยอื่น ๆ ที่จำเป็นต่อตัวผู้ต้องขัง” และ ข้อ 11 ซึ่งกำหนดว่า “โดยปกติในปีหนึ่ง ๆ ให้จ่ายเครื่องแต่งกาย เครื่องนุ่งห่ม เครื่องนอน และเครื่องใช้ส่วนตัวแก่ผู้ต้องขัง ดังนี้ ให้จ่าย เครื่องกาย, เครื่องนุ่งห่ม, เครื่องนอนตามที่กรมราชทัณฑ์กำหนด, เครื่องใช้ส่วนตัว เช่น สบู่ ยาสีฟัน แปรงสีฟัน ขันอาบนํ้าพลาสติก ผงซักฟอก แชมพูสระผม และรองเท้าฟองนํ้า และสำหรับผู้ต้องขังหญิง ให้จ่ายสิ่งของจำเป็นสำหรับผู้ต้องขังหญิงที่ตั้งครรภ์หรือให้นมบุตรหรือมีประจำเดือน” แต่ข้อกำหนดมิได้กำหนดผู้ต้องขังที่มีความหลากหลายทางเพศยังคงขาดแนวทางในการปฏิบัติ และคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานของผู้ต้องขังกลุ่มดังกล่าว

จากการค้นคว้ามาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิของผู้ต้องขังที่มีความหลากหลายทางเพศ ผู้ศึกษาพบว่ามิข้อเสนอแนะ คือ

1. ปัญหาการพิจารณาเพศของผู้ต้องขัง เพื่อให้สอดคล้องกับหลักการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องขังที่มีความหลากหลายทางเพศ ผู้ศึกษาขอเสนอแนะ ดังนี้

พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ.2560 มาตรา 31 วรรคสี่

“การจำแนกเพศของผู้ต้องขังตามวรรคหนึ่งหากไม่สามารถระบุได้อย่างแน่ชัด ให้ผู้ต้องขังแสดงข้อมูลเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางเพศของตนว่าผู้ต้องขังนั้นเป็นผู้มีอัตลักษณ์ทางเพศอย่างไร”

2. ปัญหาการตรวจค้นร่างกายของผู้ต้องขัง เพื่อคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องขังที่มีความหลากหลายทางเพศมิให้ถูกลดทอนคุณค่าความเป็นมนุษย์ ผู้ศึกษาขอเสนอแนะ ดังนี้

ระเบียบกรมราชทัณฑ์ว่าด้วยการตรวจร่างกายผู้ต้องขังเข้าใหม่และผู้ต้องขังเข้า – ออก เรือนจำ ข้อ 9 (4)

“ผู้ต้องขังข้ามเพศที่ไม่ได้รับการผ่าตัดแปลงเพศ ให้สอบถามผู้ต้องขังว่าประสงค์ให้เจ้าหน้าที่เพศใดดำเนินการตรวจร่างกาย หากผู้ต้องขังมิได้แสดงความประสงค์ในเรื่องดังกล่าว ให้แพทย์พยาบาล หรือเจ้าพนักงานเรือนที่มีเพศอย่างเดียวกันกับเพศที่ผู้ต้องขังระบุ ซึ่งผ่านการอบรมด้านพยาบาลเป็นผู้ตรวจ”

ระเบียบกรมราชทัณฑ์ว่าด้วยการตรวจร่างกายผู้ต้องขังเข้าใหม่และผู้ต้องขังเข้า – ออก เรือนจำ ข้อ 9 (5)

“ผู้ต้องขังข้ามเพศที่มีได้กำหนดเพศว่าตนเป็นเพศชายหรือเพศหญิง ให้สอบถามผู้ต้องขังว่าประสงค์ให้เจ้าหน้าที่เพศใดดำเนินการตรวจร่างกาย หากผู้ต้องขังมิได้แสดงความประสงค์ในเรื่องดังกล่าว ให้ดำเนินการดังนี้ 1) หากผู้ต้องขังถูกคุมขังในเรือนจำชาย ให้ดำเนินการตรวจร่างกายโดยนำหลักการในข้อ 9 (2) มาใช้โดยอนุโลม และ 2) หากผู้ต้องขังถูกคุมขังในเรือนจำหญิง ให้ดำเนินการตรวจร่างกายโดยนำหลักการในข้อ 9 (1) มาใช้โดยอนุโลม”

3. ปัญหาการถูกล่วงละเมิดทางเพศ เพื่อให้การคุ้มครองการถูกล่วงละเมิดของผู้ต้องขังเป็นไปได้รับการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญ ผู้ศึกษาขอเสนอแนะ ดังนี้

กฎกระทรวงว่าด้วยการดำเนินการทางวินัยผู้ต้องขัง พ.ศ.2563 ข้อ 10 (10) การล่วงละเมิดทางเพศผู้อื่น

4. ปัญหามาตรการด้านสุขอนามัยของผู้ต้องขัง เพื่อให้ผู้ต้องขังที่มีความหลากหลายทางเพศได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมระหว่างเพศ ผู้ศึกษาขอเสนอแนะ ดังนี้

ระเบียบกรมราชทัณฑ์ ว่าด้วยการดำเนินการเกี่ยวกับการอนามัยและการสุขาภิบาลของผู้ต้องขัง พ.ศ.2561 ข้อ 10 วรรคสาม “เพื่อลดความเสี่ยงต่อการคุกคามทางเพศ การจัดสถานที่อาบน้ำสำหรับผู้ต้องขังข้ามเพศ ให้มีลักษณะเป็นการส่วนตัวหรือมีช่วงเวลาที่แตกต่างกันจากผู้ต้องขังคนอื่น ๆ”

ระเบียบกรมราชทัณฑ์ ว่าด้วยการดำเนินการเกี่ยวกับการอนามัยและการสุขาภิบาลของผู้ต้องขัง พ.ศ.2561 ข้อ 11 “(ก) ผู้ต้องขังชายข้ามเพศที่ผ่าตัดแปลงเพศ ให้จ่าย

- (1) เครื่องกาย 3 ชุด
- (2) เครื่องนุ่งห่ม ประกอบด้วย เสื้อชั้นใน 4 ตัว กางเกงชั้นใน 4 ตัว และผ้าเช็ดตัว 1 ผืน
- (3) เครื่องนอนตามที่กรมราชทัณฑ์กำหนด 1 ชุด

(4) เครื่องใช้ส่วนตัว เช่น สบู่ ยาสีฟัน แปรงสีฟัน ขันอาบน้ำพลาสติก ผงซักฟอก แชมพูสระผม และรองเท้าฟองน้ำ

(ง) ผู้ต้องขังชายข้ามเพศที่มึนเมา แต่ไม่ได้ผ่าตัดแปลงเพศ ให้จ่าย

(1) เครื่องกาย 3 ชุด

(2) เครื่องนุ่งห่ม ประกอบด้วย เสื้อชั้นใน 4 ตัว กางเกงชั้นใน 4 ตัว และ ผ้าเช็ดตัว 1 ผืน

(3) เครื่องนอนตามที่กรมราชทัณฑ์กำหนด 1 ชุด

(4) เครื่องใช้ส่วนตัว เช่น สบู่ ยาสีฟัน แปรงสีฟัน ขันอาบน้ำพลาสติก ผงซักฟอก แชมพูสระผม และรองเท้าฟองน้ำ”

สำหรับการอนุญาตให้ผู้ต้องขังได้รับฮอร์โมนนั้น เห็นควรกำหนดเพิ่มเติมในระเบียบกรมราชทัณฑ์ ว่าด้วยการดำเนินการเกี่ยวกับการอนามัยและการสุขภาพของผู้ต้องขัง พ.ศ.2561 หมวดที่ 3 การดูแลสุขภาพ

ข้อ 18/1 “ให้เรือนจำจัดให้ผู้ต้องขังได้รับการรักษาด้วยฮอร์โมน ในกรณีต่อไปนี้

(1) กรณีผู้ต้องขังไม่เคยได้รับการรักษาด้วยฮอร์โมนมาก่อน ให้หน่วยงานที่ดูแลเกี่ยวกับด้านสุขภาพ หน่วยงานราชทัณฑ์ และนักจิตวิทยา เข้าร่วมกันในการกำหนดแผนการรักษาด้วยฮอร์โมนแก่ผู้ต้องขังข้ามเพศ

(2) กรณีผู้ต้องขังเคยได้รับการรักษาด้วยฮอร์โมนมาก่อน เรือนจำต้องให้ผู้ต้องขังได้รับการรักษาด้วยฮอร์โมนอย่างเหมาะสมและต่อเนื่องภายในเรือนจำ ตามแผนการรักษาที่ถูกกำหนดโดยแพทย์”

เอกสารอ้างอิง

ศิริวิมล พัยมย์. ความเท่าเทียมในสิทธิกับบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการครั้งที่ 16 การสัมมนาเครือข่ายนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา สาขา สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, 2559.

ธรรสนัย อ่อนทอง. การคุ้มครองผู้ต้องขัง กรณีศึกษากลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ. วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2561.

คุณยา จิตตะยโสธร. บทบาททางเพศ : ในทัศนะของนักจิตวิทยา. วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยหอการค้าไทย 28,1 (มกราคม-มีนาคม 2551):199-202.